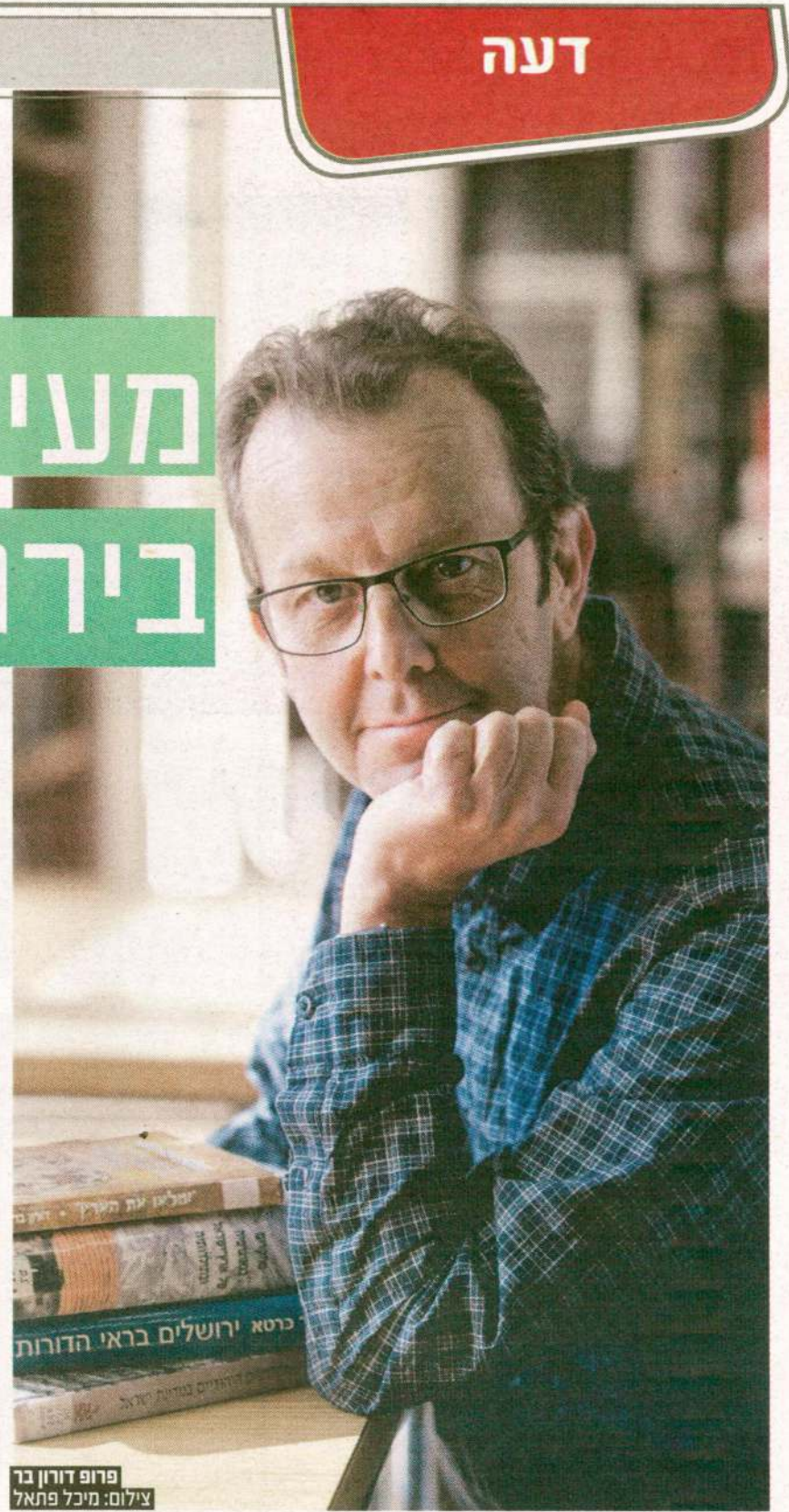

דעה

מעיר מקדש לעיר בירה (ובחזרה?)

פרופ' דורון בר
צילום: מיכל פתאל

הגיוינית וברורה. במהלך 19 השנים הבאות, עד למלחמת ששת הימים, התחולל תהליך ממושך של ביסוס העיר וסמליותה. לא רק שהכנסת, משרדי הממשלה ובית המשפט העליון פעלו בירושלים אלא גם נעשה מאמץ לקבור בהר הרצל את עצמותיו של בנימין זאב הרצל, חוזה מדינת היהודים.

לבסס את הבירה

מבחינה זו יש לראות את תוצאות מלחמת ששת הימים, את כיבוש העיר המזרחית ואיחוד העיר כהמשך ישיר לתהליך שהחל כבר עם הקמת המדינה, כאשר נעשה ניסיון לבסס את בירתיות ירושלים. אך מלחמת ששת הימים והאיחוד בין שני חלקי העיר הבליט את הקומפלקס הציוני-ישראלי כלפי מזרח ירושלים. גם היום, כעבור חמישים שנה למלחמת ששת הימים, ניתן עדיין להבחין בבירור בחוסר האיזון הבולט הקיים בין שני חלקי העיר. בעוד שמרבית המקומות הקדושים היהודיים החשובים והיסטוריים נמצאים בחלקה המזרחי של העיר, באזור עיר העתיקה, הרי המוסדות "המקודשים" הישראליים והממלכתיים נמצאים, רובם ככולם, בעיר המערבית. בעיר המזרחית שוכנים אמנם המטה הארצי של משטרת ירושלים, חלק קטן ממשרדי הממשלה ובית המשפט המחוזי. אך מרבית סמלי השלטון והביראות - הכנסת, מרבית משרדי הממשלה, בית המשפט העליון, מוזיאון ישראל - נמצאים במערב העיר. המתח בין מקדשיות לביראות קיים גם לא רק בשטח או גם בקרב אוכלוסיית העיר. בשנים האחרונות, עם השינויים הרבים שחלו בהרכב האוכלוסייה בירושלים, ברור כי מרבית תושבי ירושלים מסויגים מביראות של עירם. תושבי העיר היום הם ברובם חרדים וערבים ואילו החברה החילונית והמסורתית בעיר היא מיעוט. באופן אירוני, דווקא כשתהליך מיצוב העיר כבירתה של ישראל כמעט והושלם, נראה שמרבית האוכלוסייה המתגוררת בה היום אינה מזדהה עם ערכיה הביראותיים של ירושלים, אינה לוקחת בכך חלק ואף חשה מנוכרת לנושא זה לחלוטין. הכותב הוא נשיא מכון שכטר למדעי היהדות, מרצה ללימודי ארץ ישראל וירושלים וגיאוגרף היסטורי המתמחה בחקר התפתחותם של המקומות הקדושים העממיים והלאומיים בישראל.

התפרסה העיר על פני שטח של 130 קמ"ר ואוכלוסייתה מונה כמעט 900,000 נפש.

משתי ערים לעיר אחת

שינוי דרמטי התחולל בעיר לפני חמישים שנה, כאשר ביום אחד הפכה ירושלים משתי ערים לעיר אחת. תהליך זה הביא לעיר ברכה וקללה כאחד וירושלים השתנתה ללא הכר במהלך שני דורות אלו. העיר גם שילמה מחיר סביבתי כבד. עמק ציון שבו שיחקתי בתור ילד הפך לשדרות בגין; קו הרקיע הרומנטי של העיר, עם צריחי הכנסיות ומגדליה מסוף המאה התשע-עשרה נעלם ומנקדים אותו היום המוני מגדלים גבוהים. העיר העתיקה היא עדיין חלק מהמרחב שבו אני מבקר, מבלה ומלמד בו את תלמידי, אך ירושלים בכלל והעיר העתיקה בפרט התמלאה בגבולות פסיים ומדומיינים רבים. האיחוד הוא במידה רבה אשליה ולא מציאות.

למשך רוב ההיסטוריה של ירושלים היא לא שימשה כעיר בירה. לעומת המקדשיות הטבועה בעיר מאז ומתמיד הרי הביראות שבה מלאכותית. במשך פרקי זמן בודדים ויוצאי דופן בהיסטוריה המקומית שמשה ירושלים כעיר בירה למרחב הארץ-ישראלי. כך קרה בזמן שלטונם של דוד ושלמה; בתקופה החשמונאית והצלבנית. גם הם החליטו, בניגוד לכל הגיון צבאי ושלטוני, כי ממלכתם תנוהל מירושלים. אך רוב ההיסטוריה של ארץ ישראל שמשו ערים אחרות כבירות הארץ - קיסריה בתקופה הרומית; רמלה בתקופה המוסלמית המוקדמת; עכו בתקופות מסוימות וכך הלאה.

מאה השנים האחרונות בתולדות ירושלים היו דרמטיות מבחינה זו. גם התורכים, ששלטו בעיר משך ארבע מאות שנים לא ראו את ירושלים כעיר בירה ארץ ישראלית אך כיבוש הארץ על ידי הבריטים במהלך מלחמת העולם הראשונה והחלטתם להכריז עליה כעיר השלטון הייתה רבת משמעות והכריעה את גורלה בדורות הבאים. התנועה הציונית והתנועה הלאומית הערבית גררו בתחילה את רגליהן ביחסן כלפי העיר, אך בתגובה לפעילות הבריטית הנמרצת בירושלים הן פעלו במחצית השנייה של תקופת המנדט ביתר שאת. מבחינה זו הייתה ההכרזה בשנת 1949 על ירושלים כעיר הבירה של מדינת ישראל

פרופ' דורון בר

ארוך שנים וגם ובעיקר ביוגרפיה אישית. דומה כי ההיסטוריה של משפחתי היא גם ההיסטוריה של ירושלים במאה וחמישים השנים האחרונות וההיסטוריה של העיר היא גם ההיסטוריה שלי. נולדתי לשתי משפחות ותיקות ומושרשות בירושלים. אב המשפחה הגיע מאזור מורביה והתיישב בשנת 1837 ברובע המוסלמי. מאז חיו בני משפחת בוגרטן ובער - בני הישוב הישן, אורתודוקסים של פעם - בעיר העתיקה. לאחר מכן עברו לגור בשכונות החדשות של העיר - מאה שערים, בתי אונגרין, גאולה וגבעת שאול. אך כיום לא אני ולא שני אחי חיים בירושלים. עזבנו את העיר ואנחנו גרים בסמוך אליה - מקיימים אתה מערכת יחסים של אהבה ושנאה. חיים בתוך העיר ומחוץ לה. עובדים, מבלים וקונים בה, אך ישנים מחוץ לה. מה הסיפור הקטן שלי מעיד על תהליך הכללי שעברה העיר בדורות האחרונים? ירושלים עברה במהלך מאה וחמישים השנים האחרונות שינויים עצומים. מעיר קטנה בשטחה (בערך קילומטר מרובע) ומאוכלוסייה של כ-20,000 תושבים,

נולדתי שנתיים לפני מלחמת ששת הימים, אל תוך מציאות של עיר מחולקת, עם גדרות תיל ובטון שמפרידים בין שני חלקיה. כשגדלתי ובגנתי, הייתה זו כבר ירושלים אחרת. עיר ללא גבולות, עיר מסעירה ומרתקת שמרחביה היו פתוחים לכל עבר ואפשרה לי להכירה בצורה אינטימית ובלתי אמצעית. העיר שלי נפרסה לכל עבר והחוויה העירונית שלי כללה לא רק את כיכר ציון, רחוב המלך ג'ורג' ושוק מחנה יהודה אלא גם מוכרי הכעאכ בשער שכב, את מוכר הפיצה ליד הקישלה ואת סמטאות הרובע הנוצרי והרובע המוסלמי. ירושלים שלי כללה גם את מנזר הכרמל, את רמאללה ובית לחם, את ואדי אל-אונקור ליד חלחול ואת חלקיו השונים של ואדי קלט. לכל המקומות האלו נמשכתי בגלל ההיסטוריה והגיאוגרפיה שלהם שסקרנו אותי עד מאד. כבר אז המקצוע "מולדת" היה האהוב עלי. מאז בגנתי והשכלתי והמבט שלי על ירושלים, עיר הולדתי הפך למורכב וביקורתי יותר. ראייתי את העיר היא שילוב של השכלה אקדמית, כתיבה ומחקר